

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЗДІЙСНЕННЯ СВОБОДИ ОСОБИ

Людмила Рижак

Рецензія на монографію Анатолія Карася "Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях". – Київ-Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 520 с."

Дослідження громадянського суспільства є актуальною проблемою сьогодення і в теоретичному, і в практичному аспектах. Сутність "громадянського суспільства", його структуру та форми вияву вивчали упродовж останньої чверті ХХ ст. такі зарубіжні філософи, як Ю. Габермас, Ф. Гаєк, В. Гуторов, Е. Геллнер, Д. Маклін, Т. Парсонс, Р. Патнем, В. Хорос та інші. За останні десять років відчутний внесок в осмислення феномену громадянського суспільства зробили українські науковці: В. Барков, Є. Бистрицький, А. Колодій, М. Мокляк, І. Пасько, Я. Пасько, Г. Філіпчук. До цієї плеяди дослідників належить і Анатолій Карась, у науковому доробку якого – численні статті з проблем громадянського суспільства та доповіді на міжнародних конференціях. Підсумок його наукових пошуків репрезентує монографія "Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях". Вона вийшла з друку напередодні Помаранчевої революції в Україні і є вагомим теоретичним внеском автора в утвердження громадянського суспільства.

Практика конституювання громадянського суспільства потребує осмислення його на рівні ідеї, її трансформації відповідно до соціокультурних умов та з'ясування форм його вияву. Тому цілком слушним є виокремлення в монографії **класичного** й **некласичного** підходів інтерпретації громадянського суспільства.

У першому розділі досить ґрунтовно викладено витоки й еволюцію класичного розуміння громадянського суспільства від Арістотеля до Гроція. При цьому автор використовує праці сучасних зарубіжних дослідників, зокрема Г. Арендт, Ф. Коплстона, Дж. Голла та інших.

Розглядаючи в наступних розділах еволюцію громадянського суспільства від доби Просвітництва до сьогодення, А. Карась простежує міру здійснення свободи людини в соціальній, економічній і політичній сферах. Специфіка авторського дослідження – у **семіотичному підході**, який дав ученому змогу подолати описовість і методологічну фрагментацію щодо розуміння суті громадянського суспільства. Так, аналізуючи класичні теорії громадянського суспільства в добу

Просвітництва, автор з'ясовує його концептуальні засади й суперечності, щораз простежуючи семіотично-дискурсивний чинник громадянського "спільнотворення".

Застосовує А. Карась також методологію соціальної компаративістики, порівнюючи протилежні підходи в полеміці про свободу і рівність, державу і громадянське суспільство. Автор вибирає концепції не лише відомих філософів доби, а й тих, чії погляди контрастують один з одним. Так, якщо у філософії Г. Гегеля теорія громадянського суспільства набула найповнішої та завершеної інтерпретації, позаяк він уперше здійснив чітке поняттєве розмежування між громадянським суспільством і державою, то А. де Токвіль аналізує конкретику суспільного життя Америки, щоб обґрунтувати свободу, рівність і демократію. Найважливішими соціальними чинниками підтримки індивідуальної свободи й демократії в теорії А. де Токвіля є громада та громадське самоврядування. Активність членів громади визначає її силу, а сила громад становить самостійну царину громадського життя щодо державної влади.

Попри те, що соціально-політичний розвиток Америки в XIX і XX ст. великою мірою пов'язаний з ідеями А. де Токвіля, його роботи, на думку А. Карася, не позбавлені суперечностей. Як зазначає автор монографії, залишається відкритим питання, чи справді поширення громадської активності та примноження громадських організацій автоматично підтримує демократію? Слушним у контексті українських реалій є питання про співвідношення сильної чи слабкої держави із громадянським суспільством.

Треба зазначити, що в семи розділах монографії здійснено історико-філософський аналіз громадянського суспільства в період від XVII до XIX ст. У цих розділах А. Карась аналізує феномен громадянського суспільства, його теоретичну генезу в контексті філософських учень Т. Гоббса, Дж. Лока, І. Канта, Г. Гегеля. Зaslугою автора є те, що він розширив поле наукового дискурсу громадянського суспільства, ввівши в нього мало знані в Україні імена: Е. Берка, Т. Пейна, А. Ферґюсона та інші. Зокрема, у роботах А. Ферґюсона надзвичайно актуальними є ідеї про важливість моральної сфери в громадянському суспільстві, що й досі залишаються на марґінесі наукового соціологічного дискурсу. Не менш важливою для сьогодення є проблема корупції влади, яка була однією з пріоритетних тем у дослідженнях А. Ферґюсона.

Уперше українські філософи та політологи мають змогу ознайомитися з релігійно-правовою моделлю громадянського суспільства італійського філософа А. Росміні. Попри те, що він був сучасником Г. Гегеля та А. де Токвіля, відкрив його українській академічній спільноті А. Карась, опрацювавши роботи А. Росміні в оригіналі та докладно проаналізувавши авторську інтерпретацію громадянського суспільства та його найважливіші чинники крізь призму системи права.

У дев'ятому розділі розглянуто особливості інтерпретації громадянського суспільства у ХХ ст. У ньому представлено плюралізм теорій громадянського суспільства. Ідучи слідом за авторами, А. Карась переходить від детерміністського викладу громадянського суспільства до інтерпретативного. На мій погляд, цілком виправданим є стислий виклад концепцій громадянського суспільства Т. Парсонса, Ю. Габермаса, Р. Патнема, оскільки їхні роботи перекладено українською мовою. Натомість докладніше автор розглянув теорії Е. Геллнера, Д. Макліна, Дж. Голла, які він опрацював в оригіналі.

Теоретичні концепти громадянського суспільства автор монографії аналізує в контексті тенденцій глобалізації та збереження культурних традицій. Глобалізаційна інтеграція актуалізує принципи діалогу, толерантності й плюралізму, які й визначають ступінь сформованості громадянського суспільства як здійснення свободи. Водночас визнання позитивної ролі культурної традиції в соціальному прогресі людства, на думку А. Карася, сприяє виокремленню нового аспекту в дослідженні громадянського суспільства, а саме – його еволюційної історичної природи. Це означає, що воно не складається відразу, а поступово розгортається, як **громадянський поступ** певної спільності і людства.

Не менш важливим у контексті демократичних перетворень в Україні є аналіз загроз громадянському суспільству, найпідступнішими з яких постають ідеологічні доктрини. Як слушно зазначає А. Карась, ідеологія "примусового розвитку" держави пригнічує суспільство, напоказ піклуючись про його технологічний та економічний розвиток.

Наприкінці розділу з'ясовано контури семіотичної інтерпретації, що можна розглядати як новизну і внесок автора в дослідження громадянського суспільства. Усе це дає підстави стверджувати про фундаментальний характер дослідження.

Категоріальний апарат ("дискурсивні практики", "соціальний капітал", "солідарність", "субсидіарність" тощо) розроблено відповідно до сучасних концепцій громадянського суспільства. А. Карась плідно залучає до аналізу особливості становлення громадянського суспільства в Україні. На його думку, розвиненому громадянському суспільству притаманний приріст "соціального капіталу", що є "моральним ресурсом", міра якого під час використання не зменшується, а зростає. Його примножують лише етичні дискурсивні практики. Натомість "адміністративний ресурс", який насаджували в Україні, гальмував громадську активність і громадянські домагання, маргіналізуючи життя суспільства щодо рівня та якості сучасних показників світового розвитку.

Монографія "Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях та некласичних інтерпретаціях" є на часі, вельми корисною та потрібною для науковців, викладачів і студентів, а також посадовців різних рівнів управління, усім, хто прагне пізнати й зрозуміти тенденції функціонування громадянського суспільства та перспективи демократизації України на засадах солідарності та соціальної справедливості.

**A CIVIL SOCIETY AS REALIZATION OF FREEDOM OF A
PERSONALITY**

Liudmyla Ryzhak

A Review on a Monograph of Anatoliy Karas' "A Philosophy of a Civil Society in Classical Theories and Nonclassical Interpretations". – Kyiv-L'viv: Publishing Centre of L'viv National Ivan Franko University, 2003. – 520 p.

Людмила Рижак,
кандидат філософських наук,
доцент філософського факультету,
Львівський національний університет імені Івана Франка